

ЕКОЛОГІЧНЕ І ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО

УДК 349.41

DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2022.1.15>

Кисилиця Н. Д.,

аспірантка

Навчально-наукового юридичного інституту

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

ЗНИЩЕННЯ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ
ЯК ПІДСТАВА ПРИПИНЕННЯ ПРАВА ОРЕНДИ ЗЕМЛІ

Анотація. У статті проаналізовано таку підставу припинення права оренди землі як знищення земельної ділянки. Встановлено, що знищення об'єкта оренди землі, як підстава розірвання договору оренди землі, матиме опосередкований вплив на припинення права оренди землі. Досліджено позиції науковців щодо знищення земельної ділянки. Деякі науковці вважають, що земельна ділянка не може бути знищена, інші, що земельна ділянка може бути знищена через явища природного характеру. Проаналізовано поняття «знищення земельної ділянки» та співставлено із поняттям «пошкодження земельної ділянки».

Розмежовано поняття «знищення земельної ділянки» та «пошкодження земельної ділянки» за фізичною, економічною та юридичною ознаками. Фізична ознака знищення земельної ділянки характеризується втраченою можливістю для її фізичного відновлення, тобто можливістю використання за цільовим призначенням. Аналіз економічного критерію дозволяє встановити що земельна ділянка у результаті знищення виключається із обігу, тобто не може відчужуватися, а отже і права на неї також не можуть бути відчужені. Відповідно до юридичного критерію, внаслідок знищення земельної ділянки, особа позбавляється можливості володіти та користуватися такою ділянкою.

Встановлено, що у зарубіжних країнах також використовується поняття «знищення земельної ділянки», як-от, у Турецькій Республіці. Аналіз іноземного законодавства та доктрини дозволив встановити, що в якості об'єкта знищення розглядаються тільки землі сільськогосподарського призначення, які неможливо використати за цільовим призначенням земельної ділянки. У статті розглядається як знищення земельної ділянки співвідноситься із знищенням нерухомого майна, що знаходиться на ній. З'ясовано, що у разі неможливості використовувати земельну ділянку внаслідок землетрусів, підтоплень, забруднень хімічними речовинами та іншими факторами, що негативно впливають на земельні ділянки, орендодавець чи орендар можуть звернутися до органів державної влади чи місцевого самоврядування для прийняття ними рішення про консервацію або укладення договору про консервацію земель.

Ключові слова: знищення земельної ділянки, пошкодження земельної ділянки, знищення нерухомого майна, припинення права оренди землі, знищення об'єкта оренди землі.

Kysylytsia N. D. Destruction of land as a ground for termination of right of land lease

Abstract. In this article analyzes such a ground for terminating the right to lease land as the destruction of land. It has been established that the destruction of an object of land lease as a ground for terminating a land lease agreement will have an indirect effect on the termination of the land lease. It has been found that some scientists believe that it is impossible to destroy land, unlike other real estate. Other scholars are of the opinion that it is quite possible to destroy a land plot due to covering a certain land plot with rock or change its landscape and size, which leads to the loss of features of the land plot as a real estate object. The concept of "destruction of land" is analyzed and compared with the concept of "damage to land".

The concept of "destruction of land" and "damage to land" delimited on the physical, economic and legal grounds. The physical sign of the destruction of land is characterized by the loss of opportunities for its physical recovery, ie the possibility of use for its intended purpose. The analysis of the economic criterion allows to establish that the land plot as a result of destruction is excluded from circulation, ie it cannot be alienated, and therefore the rights to it also cannot be alienated. According to the legal criterion, the destruction of a land plot will lead to the fact that a person is deprived of the opportunity to own and use such a plot on legal grounds.

In article established that the concept of "land destruction" is also used in some foreign countries, such as in the Republic of Turkey. An analysis of foreign legislation and doctrine revealed that only agricultural land, which cannot be used for its intended purpose, is considered an object of destruction. The article considers how the destruction of land is correlated with the destruction of immovable property located on it and how it is reflected in the legal relationship of land lease. It was found that in case of inability to use the land due to earthquakes, floods, pollution by chemicals and other factors that adversely affect the land, the landlord or tenant may apply to public authorities or local governments to decide on conservation or conclusion land conservation agreement.

Key words: *destruction of land, damage to land, destruction of real estate, termination of land lease, destruction of land lease.*

Постановка проблеми. Припинення права оренди землі – явище складне з точки зору як науки, так і практики. Комплексне дослідження припинення права оренди землі неможливе без дослідження конкретних підстав припинення договору оренди землі. Тому вважаємо за доцільне проаналізувати таку підставу припинення договору оренди землі як знищення об'єкта оренди в контексті припинення права оренди землі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У зв'язку з розвитком земельних правовідносин землі актуальним є питання припинення правовідносин оренди землі. З урахуванням цього дослідження припинення права оренди землі набуває особливої зацікавленості, зокрема такі підстави його припинення, що недостатньо врегульовані на законодавчому рівні. Питанню знищення земельної ділянки приділяли увагу у своїх працях такі науковці як: Р. О. Бондарчук, М. Я. Ващишин, Д. С. Спесівцев, О. С. Харченко та інші.

Мета статті. Метою статті є дослідження припинення права оренди землі у зв'язку зі знищенням об'єкта оренди, яке істотно перешкоджає використанню земельної ділянки.

Виклад основного матеріалу дослідження. У ч. 1 ст. 32 Закону України «Про оренду землі» (далі Закон) зазначено, що на вимогу однієї із сторін договір оренди землі може бути достроково розірваний за рішенням суду в разі випадкового знищення чи пошкодження об'єкта оренди, яке істотно перешкоджає передбаченому договором використанню земельної ділянки. У ст. 3 Закону визначено, що об'єктом оренди землі є земельна ділянка, що перебуває у власності фізичних, юридичних осіб, комунальній або державній власності. Із зазначеного випливає, що у разі знищення земельної ділянки або її пошкодження, як об'єкта договору оренди землі, одна із сторін має право

розірвати такий договір за рішенням суду. Передбачена законом можливість знищення земельної ділянки як підстава припинення договору оренди землі не знайшла свого детального відображення ні на законодавчому рівні, ні на рівні науковому. Припинення договору оренди землі є підставою припинення права оренди землі [1, с. 151], тому знищення об'єкта оренди землі, як підстава розірвання договору оренди землі, матиме опосередкований вплив на припинення права оренди землі.

Варто звернути увагу на той факт, що деякі науковці вважають неможливим знищити земельну ділянку, «можна лише завдати шкоди в більшому чи меншому розмірі її природним властивостям» [2, с. 10]. Наприклад М. Я. Ващишин вважає, що знищити земельну ділянку неможливо, на відміну від інших об'єктів нерухомого майна [3, с. 131]. Така позиція є цілком логічною, адже земельну ділянку (на відміну від інших природних ресурсів) неможливо відділити від навколишнього середовища. Д. С. Спесівцев зазначає, що «можна лише теоретично уявити, що в певному розумінні і вона підпадає під дію відповідної обставини, наприклад, у разі стихійних лих або землетрусів, що супроводжуються рухом земної кори. В такому випадку цілком ймовірним є накриття певної земельної ділянки гірською породою або зміна її ландшафту і розміру, що призводить до втрати ознак земельної ділянки як об'єкта нерухомості» [4, с. 171]. Вважається, що «знищення земельної ділянки характеризується втратою її фізичних характеристик» [4, с. 171]. Пошкодження або знищення земель також може відбуватися через дію природних явищ, як-от: зсуви, затоплення, буревії та ін., які негативно впливають на якісні характеристики землі. Наприклад, зсуви, які змінюють рельєф земної поверхні, характер і якість річок та потоків та потік підземних вод [5], або підтоплення в результаті під-

няття рівня океану. Ці та інші природні фактори безпосередньо впливають на земельні ділянки. Переважно втрати, за таких умов, визначаються за рахунок нерухомості, що зазнала знищення. Проте фізичних змін зазнає і земельна ділянка, яка змінила свій рельєф.

Для того, аби встановити чи може знищення земельної ділянки бути підставою припинення права оренди землі необхідно всебічно дослідити поняття «знищення земельної ділянки». Поняття «знищення» у тлумачному словнику визначається як «...припиняти існування когось, чого-небудь...», а також як «руйнувати, псувати що-небудь...» [6, с. 473]. Один із варіантів тлумачення поняття «знищення» містить словосполучення псувати що-небудь. На законодавчому рівні можна знайти тлумачення поняття «псування земель». У Законі України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» визначено поняття «псування земель» як «порушення природного стану земель, яке здійснюється без обґрунтованих проектних рішень, погоджених та затверджених в установленому законодавством порядку, забруднення їх хімічними, біологічними та радіоактивними речовинами, в тому числі тими, що викидаються в атмосферне повітря, засмічення промисловими, побутовими та іншими відходами, неочищеними стічними водами, порушення родючого шару ґрунту, невиконання вимог встановленого режиму використання земель, а також використання земель у спосіб, що погіршує їх природну родючість».

А. М. Шульга визначає поняття «псування земель» як «...часткове або повне зруйнування ґрунтового покриву, яке характеризується погіршенням його фізичного і біологічного стану, а також зниженням родючості ґрунтів, у зв'язку з чим використання земельної ділянки стає неможливим або потребує введення спеціальних обмежень (включаючи консервацію)» [7, с. 135]. Однією із форм псування ґрунтового покриву земель, на думку вченого, може розглядатися їх деградація. Вона пов'язана з поступовим погіршенням, зниженням або втратою їх позитивних (корисних) властивостей [7, с. 135-136]. У тлумачному словнику поняття «псувати» визначається як «робити непридатним для користування...пошкоджувати; своєю дією чи впливом пошкоджувати

або порушувати що-небудь...» [6, с. 1186]. Псування земель є процесом (фізичним, біологічним, хімічним) діяльності або бездіяльності, який негативно впливає на земельну ділянку.

Під пошкодженням майна розуміють «вплив...на предмет, внаслідок якого він частково, не в повному обсязі, втрачає свої споживчі властивості та економічну цінність і при цьому істотно обмежується можливість його використання за призначенням. Пошкоджене майно може бути відновлене і знову набути тимчасово або частково втрачених корисних якостей для використання його за функціональним призначенням лише після необхідних фінансових, трудових та інших витрат» [8, с. 576]. У науковій літературі часто використовують поняття «псування майна» як синонім поняття «пошкодження майна». Із наведеного можна зробити висновки, що поняття «пошкодження земель» та «псування земель» мають синонімічний зміст. Але те, що законодавець використовує обидва поняття, є не зовсім доречним.

У Законі України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» використовується, поруч із поняттям «псування», також поняття «знищення». Проте, якщо поняття «псування» використовується в контексті псування земельної ділянки і псування родючого шару ґрунту, то поняття «знищення» використовується тільки в розумінні знищення родючого шару ґрунту. Фактично законом передбачено, що земельна ділянка може зазнати псування, а родючий шар ґрунту може бути і знищеним. В цьому випадку не зовсім послідовною є позиція законодавця, адже для того аби розірвати договір оренди землі сторонам потрібно знати, який зміст має поняття «знищення об'єкта оренди». Більше того, у Законі жодного разу не використовується поняття «знищення земельної ділянки», а тільки «знищення об'єкта оренди», в той час як об'єктом оренди є земельна ділянка.

Пропонуємо звернутися до зарубіжної практики використання поняття «знищення земельної ділянки». Наприклад, у ст. 45 Конституції Турецької Республіки визначено, що «держава сприяє забезпеченню робочими інструментами, обладнанням та іншими ресурсами працівників сільського господарства та тваринництва з метою запобігання нецільовому викорис-

танню та знищенню сільськогосподарських угідь, лук і пасовищ, а також збільшення виробництва рослинництва та тваринництва відповідно до принципів планування сільськогосподарського виробництва» [9, с. 15]. Як показав аналіз нормативних актів Турецької Республіки та наукових статей, поняття «знищення сільськогосподарських угідь» використовується для позначення комплексної проблеми пов'язаної із землями сільськогосподарського призначення. Як зазначають науковці, «інвестиційно-будівельний попит, законодавство, планована забудова, ОВНС та незаконна забудова прийняті як основні чинники, які є важливими та взаємодіють один з одним у процесі знищення сільськогосподарських угідь» [10, с. 93]. Таким чином, по-перше, в якості об'єкта знищення розглядаються тільки землі сільськогосподарського призначення і, по-друге, поняття «знищення» щодо цієї категорії земель використовується для позначення декількох факторів, що, як наслідок, призводять до неможливості використання за цільовим призначенням земельної ділянки.

Поняття «знищення» щодо земель сільськогосподарського призначення вживається і в Енциклопедії світових проблем і людського потенціалу, де можна зустріти такі поняття як: «Destruction of agricultural land» (знищення сільськогосподарських земель), «Damaging agricultural land» (пошкодження сільськогосподарських земель), «Destruction of land productivity» (знищення продуктивності землі) [11]. Зазначені поняття, як можна побачити, стосуються тільки земель сільськогосподарського призначення, і вживаються тільки в контексті використання таких земель. Таким чином, можна говорити про обмежений характер визначення поняття «знищення земельної ділянки», оскільки фактично «знищити» можна тільки «цільове призначення» земельної ділянки, наприклад, сільськогосподарські угіддя, які, втративши родючість (те заради чого їх орендують та використовують), стають непридатними до використання. Таким чином, вважаємо за доцільне розглядати поняття «знищення земельної ділянки» в контексті її цільового призначення, тобто у разі встановлення факту неможливості використання за цільовим призначенням, заради якого особа орендувала земельну ділянку, та неможливості відновити його у строк

на який розраховував орендар, для отримання корисних властивостей цієї земельної ділянки, можна вважати об'єкт оренди знищеним.

Дуже часто земельну ділянку отримують в оренду разом із нерухомим майном на ній. У такому випадку важливо проаналізувати як «знищення земельної ділянки» буде співвідноситися із використанням майна, що знаходиться на ній, оскільки цінність такої ділянки не тільки в ній, а і в нерухомому майні. Також вважаємо за доцільне встановити правові наслідки у разі «знищення нерухомого майна», що розташоване на земельній ділянці. Згідно із п. 35 Постанови Верховного Суду від 05.12.2018 у справі № 713/1817/16-ц «Велика Палата Верховного Суду вважає, що згідно з принципом єдності юридичної долі земельної ділянки та розташованих на ній будинку, споруди, зміст якого розкривається, зокрема, у статті 30 ЗК України, який був чинний до 1 січня 2002 року, особа, яка законно набула у власність будинок, споруду, має цивільний інтерес в оформленні права на земельну ділянку під такими будинком і спорудою після їх набуття» [12]. Принцип єдності юридичної долі земельної ділянки та розташованої на ній будівлі або споруди знайшов своє відображення у Постанові Великої Палати Верховного Суду від 04.12.2018 у справі № 910/18560/16, де визначено, що «чинне земельне та цивільне законодавство імперативно передбачає перехід права на земельну ділянку в разі набуття права власності на об'єкт нерухомості, що відображає принцип єдності юридичної долі земельної ділянки та розташованої на ній будівлі або споруди, який хоча безпосередньо і не закріплений у загальному вигляді в законі, тим не менш знаходить свій вияв у правилах статті 120 ЗК України, статті 377 ЦК України, інших положеннях законодавства» [13]. Таким чином, законодавством України імперативно закріплено загальний принцип цілісності об'єкта нерухомості, спорудженого на земельній ділянці, з такою ділянкою (принцип єдності юридичної долі земельної ділянки та розташованих на ній будинку, споруди). Згідно з ч. 3 ст. 7 Закону у разі набуття права власності на нерухоме майно до особи одночасно переходить право оренди земельної ділянки, на якій розміщений такий об'єкт. В такому випадку вважаємо за доцільне розгля-

дати знищення нерухомого майна як підставу розірвання договору оренди землі за рішенням суду у зв'язку із знищенням об'єкта оренди, згідно з принципом єдності юридичної долі земельної ділянки та об'єкта нерухомості, що на ній знаходиться.

Для того, аби зрозуміти різницю між знищенням та пошкодженням земельної ділянки пропонуємо розмежувати їх за критеріями та ознаками. Наприклад, завдяки фізичному критерію учені виділяють такі ознаки знищення майна як: «річ у фізичному розумінні цього слова, яка має свою будову, форму та структуру, що й визначає подальшу можливість (неможливість) відновлення (ремонт, реставрації тощо) її властивостей та якості, обумовлюючи таким чином її подальше існування або припинення існування, як майна» [14, с. 59]. Можна зазначити, що фізичний критерій найчастіше використовується при розмежуванні пошкодження та знищення земельної ділянки. Із наведеного слідує, що при знищенні земельної ділянки втрачається можливість для її фізичного відновлення, тобто можливість використання за цільовим призначенням. Зазначимо, що способи знищення майна можуть бути різними: механічними, фізичними, хімічними тощо [15, с. 142]. На відміну від знищення, пошкоджена земельна ділянка може потребувати проведення відновлювальних заходів з метою відновлення її корисних властивостей. Наслідком пошкодження земельної ділянки можна вважати погіршення якості її корисних властивостей з можливим відновленням.

Економічний критерій дозволяє виділити наступні ознаки: «цінність – мінова та споживча вартість, здатність задовольняти матеріальні та пов'язані з ними потреби людини, шляхом використання майна за його цільовим призначенням; здатність до відокремлення від природного середовища чи відновлення(ремонт) заново шляхом вкладення праці людини, її коштів та матеріалів; можливість перебування в майновому обороті» [14, с. 59]. Із економічного критерію стає зрозумілим, що земельна ділянка у результаті знищення виключається із обігу, тобто не може відчужуватися, а отже і права на неї також не можуть бути відчужені. При цьому втрачається можливість використовувати її для отримання вигоди (прибутку). Варто зазначити,

що під пошкодженням розуміють вплив «... на предмет, внаслідок якого він частково, не в повному обсязі, втрачає свої споживчі властивості та економічну цінність і при цьому істотно обмежується можливість його використання за призначенням.» [8, с. 567]. Порівнюючи знищення та пошкодження земельної ділянки, можна зазначити, що в результаті знищення земельної ділянки орендар так і не зможе отримати корисних властивостей із використання земельної ділянки до закінчення строку договору, в той час як пошкодження може бути короткостроковим або таким, що підлягає відновленню та дозволить в майбутньому продовжити використовувати цю земельну ділянку. Юридичний критерій дозволяє встановити, що «власник чи інший законний володілець позбавляється як права власності на майно, так і можливості володіти, користуватися чи розпоряджатися майном (оскільки, знищення майна є підставою для припинення права власності)...» [14, с. 59]. У випадку зі знищенням земельної ділянки особа позбавляється можливості використовувати таку ділянку.

Найчастіше земельні ділянки перестають використовувати у зв'язку із їх деградацією. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про охорону земель» «деградація земель – природне або антропогенне спрощення ландшафту, погіршення стану, складу, корисних властивостей і функцій земель та інших органічно пов'язаних із землею природних компонентів». Згідно зі ст. 171, 172 Земельного кодексу України деградовані та малопродуктивні землі підлягають консервації. Процедура консервації земель визначена у Порядку консервації земель, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 19 січня 2022 р. № 35. У п. 2 Порядку консервації земель визначено, що консервація земель здійснюється шляхом припинення чи обмеження їх господарського використання у порядку, передбаченому законодавством, на визначений строк та залуження, заліснення або ренатуралізації. Пунктом 4 зазначеного Порядку визначено, що консервація земель здійснюється незалежно від форми власності земельної ділянки за ініціативою її власника або на підставі відповідного подання територіальних органів Держгеокадастру та/або територіальних органів Держекоінспекції.

В цьому випадку звертаємо увагу на той факт, що ініціатором консервації земельної ділянки відповідно до п. 4 чинного Порядку консервації земель, затвердженого Наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 26.04.2013 № 283, можуть бути власники земельних ділянок і землекористувачі. Тобто у разі неможливості використовувати земельну ділянку внаслідок землетрусів, підтоплень, забруднень хімічними речовинами та іншими факторами, що негативно впливають на земельні ділянки, орендодавець чи орендар можуть звернутися до органів державної влади чи місцевого самоврядування для прийняття ними рішення про консервацію або укладення договору про консервацію земель. Фактично внаслідок консервації земель відбувається припинення або обмеження їх господарського використання. У такому випадку можна вважати, що фактом підтвердження знищення об'єкта оренди може слугувати рішення уповноваженого органу або договір про консервацію земель. Таким чином, з ініціативи однієї із сторін договір оренди землі підлягає розірванню за рішенням суду, а в результаті розірвання договору оренди припиняється і суб'єктивне право оренди землі.

Висновки. У статті проаналізовано таку підставу припинення права оренди землі як розірвання договору оренди землі за рішенням суду у зв'язку зі знищенням об'єкта оренди, яке істотно перешкоджає використанню земельної ділянки. Нами встановлено, що «знищення

об'єкта оренди землі» необхідно розглядати як таке погіршення стану земельної ділянки (її верхнього родючого шару – ґрунту), яке призвело до неможливості її використання, заради якого особа орендувала земельну ділянку, та неможливість відновити її у строк, на який розраховував орендар, для отримання корисних властивостей із цієї земельної ділянки. Варто врахувати той факт, що мається на увазі не сама земельна ділянка (оскільки її неможливо знищити чи відокремити), а тільки її верхній родючий шар – ґрунт. Крім того, нами досліджено принцип єдності юридичної долі земельної ділянки та розташованих на ній будинку, споруди. Відповідно до цього принципу знищення нерухомого майна необхідно розглядати як підставу розірвання договору оренди землі за рішенням суду у зв'язку із знищенням об'єкта оренди, оскільки земельна ділянка орендується саме заради можливості використання об'єкта нерухомого майна. Також ми встановили різницю між знищенням та пошкодженням земельної ділянки. Зокрема, в результаті знищення земельної ділянки орендар так і не зможе отримати корисних властивостей із використання земельної ділянки до закінчення строку договору, в той час як пошкодження має короткостроковий характер та передбачає можливість відновлення стану земельної ділянки. Також нами встановлено, що фактом підтвердження знищення об'єкта оренди землі можна вважати рішення уповноваженого органу або договір про консервацію земель.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Кисилиця Н.Д. Припинення договору як підстава припинення права оренди землі. Матеріали XXVII науково-практичної конференції «Теорія та практика сучасної юриспруденції». м. Харків, 30 квітня. 2021 р. Харків, 2021. С. 150-151
2. Харченко О. С. Підстави припинення права власності : автореф. дис ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2007. 20 с.
3. Ващишин М. Я. Юридичні факти у правовідносинах суперфіцію. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ: серія юридична*. 2013. Вип. 3. С. 126-135.
4. Спесівцев Д. С. Юридичні факти у механізмах виникнення, переходу та припинення речових прав на нерухомість в Україні: дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.03/ Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2017. 225 с.
5. Geertsema M., Highland L., Vaugeouis L. Environmental Impact of Landslides. In: Sassa K., Canuti P. (eds) *Landslides Disaster Risk Reduction*. Springer, Berlin, Heidelberg. 2009. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007%2F978-3-540-69970-5_31
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / упоряд. В. Т. Бусел. Київ: ІРПНЬ. ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
7. Шульга А.М. Кримінально-правова охорона земель від забруднення або псування: монографія. Харків: НікаНова, 2013. 256 с.
8. Баулін Ю. В., Борисов В. І., Гавриш С. Б. та ін. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ: Концерн “Видавничий Дім “Ін Юре”, 2003. 1196 с.

9. Türkiye Anayasası Kanun. Kabul Tarihi : 18/10/1982. Numarası : 2709. URL: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf>
10. Mehmet Doruk Özügül, “Türkiye’de Tarım Alanı Tahribatı ve Çevresel Etki Değerlendirmesini Yeniden Düşünmek,” *Megaron* 5, no. 2. 2010. P. 91-101. URL: https://www.journalagent.com/megaron/pdfs/MEGARON_5_2_91_101.pdf
11. The encyclopedia of world problems & human potential URL: <http://encyclopedia.uia.org/en>
12. Постанова Верховного Суду від 05.12.2018, судова справа № 713/1817/16-ц. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/78534729>
13. Постанова Верховного Суду від 04.12.2018, судова справа № 910/18560/16 URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/80427441>
14. Бондарчук Р. О. Поняття, критерії та ознаки знищення чужого майна (статті 194 та 196 КК України). *Форум права*. 2011. № 3. С. 53–61. URL : <http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/FP/2011-3/11broccu.pdf>
15. Баулін Ю. В., Борисов В. І., Тютюгін В. І. та ін. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-ге вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2010. 608 с.